

ристовував археологічні матеріали, літописи і інші письмові пам'ятники та мініатюри. (2) У XIX столітті з'являються етнографічні роботи Х.Вовка. Питання декору народного житла півдня України частково освітлені В.Самойловичем. Значний внесок у вивчення середовища Півдня робить Д. Багалій. Він подає описи прадавніх земляних жител запорозьких козаків. (3)

Одним з серйозних сучасних дослідників південного регіону є В.Малина. Автор систематизує декор різних типів кам'яного й саманного житла, гончарну та архітектурну кераміку, селянський текстиль тощо.

Отже, аналіз публікацій нерівномірно освітлює походження і розвиток сільського середовища Херсонщини. Переважають наочні історико-архітектурні дослідження Півдня, на основі яких сформована еволюційна картина будівництва житла.

Окремі питання, що до організації житлового середовища сіл рекреаційного призначення розглянуті В.А.Коднім та О.А. Мірошніченко, а саме їх функціонально-планувальну організацію. Але недостатньо дослідженими залишаються питання організації системи культурно-побутового обслуговування, житлового середовища зеленого туризму з урахуванням не тільки постійного, але і тимчасового населення.

Результати дослідження.

Житлове середовище має ряд унікальних ознак, які впливають на специфіку її досліджень і проектування: історичною послідовністю, регіональною особливістю, індивідуальністю і функціональністю.

Що до історичної послідовності необхідно дослідити тенденції розвитку житла на Херсонщині в різні історичні епохи, – від перших поселень до наших днів, та виявити його регіональні особливості.

Територія Півдня України була колись районом активного пересування різноетнічних кочових народів, які постійно змінювали один одного. Їх тимчасове житло – «землянка». Біля стін, у ямах, встановлювалися стовпи перекриття (сохи), земляна підлога була утрамбована, а посередині приміщення запалювали вогнище.

Пониззя Дніпра було центром бойових дій у російсько-турецької війни. Запорозьке військо не обмежувалось тільки військовими функціями, воно почало заселяти узбережжя Дніпра на Херсонщині. На цих територіях розташувались зимівники – селища з кількох хат і господарських будівель.

Поступово зимівники розросталися та перетворювалися на слободи, села і містечка. Козацьке житло називалося по-різному, залежно від їх розміру. Найменшими були бурдюки (землянки). У виритих ямах або печерах ставили стіни з плетеного хмизу, навколо стін нагортали землю, робили дах з димоходом.

Більшими за землянку були напівземлянки, які зберегли такі конструктивні елементи як сохи. «Сохи» — високі (до 5 м), роздвоєні вгорі стовпи, які вкопували у землю, а в розвилині зверху клали брус (сволок), на нього навішували дерев'яні жердини (ключини) на які лягала площина стріхи. Будівлі всередині були білені, стелі не було, тому було добре видно сохи,

сволок і ключини. У таких спорудах мешкала козацька біднота у XVI-XVII столітті.

Важливим в організації середовища є рельєф місцевості та вплив етнічних причин. На Півдні села, витягнуті вздовж берега річки в одну чи дві лінії. Природні умови (спека, вітри), наявність таких матеріалів як глина і камінь, обумовили спорудження будівель з товстими стінами та глибокими амбразурами у прорізах для вікон і дверей, тривале існування напівземлянок з масивним земляним дахом.

Після закінчення російсько-турецької війни, у 1774 році, територія Півдня ввійшла до складу Новоросії. Починається інтенсивне заселення земель. Величезних масштабів в цей період досягає замське будівництво. З'являються тимчасові житла — курені, до цього ж типу жител відносяться землянки або напівземлянки новопоселенців. Разом з корінним населенням тут оселилися росіяни, болгары, німці, греки, молдавани. Це вплинуло на загальний характер будівництва. (6)

В сільській місцевості Херсонщини також господувала напівземлянка, що вирізується в материковому ґрунті на глибині до півтора метрів, площею близько 12 м²; у ґрунті ж вирізувалися і ступені входу, а також лежанки, майданчики для печі. Проміжки між стовпами (сохами) заповнювалися глиною або ж забиралися дошками; на ці ж стовпи (сохи) спиралася і двосхила кривля. Дерев'яний каркас, як і стінки землянки, обмазувався глиною (товщина обмазки — до 10 см), підлога була добре утрамбована. Всередині хати завжди були охайно побілені, розмальовані кольоровою глиною, утикані квітками, запашними травами.

В степовій смузі вже частіше зустрічаються перехідні типи житла від напівземлянок до хатини — поземні хатини-мазанки, у вигляді поглибленої в землю хатини. Панують хати київського типу, хати білені, сіни та комора під одною стріхою; вікон та комини цілком однакові, відміни помітні тільки щодо стріхи, зверху гребінь та по ребрах стріхи. На південній Херсонщині, житло полтавського типу, що відрізняється від київського тим, що хати дуже часто мають ганку, а іноді й бокову маленьку прибудову, стріхи цілком гладкі, без гребеня нагорі, і без острішків на ребрах.

Що до матеріалу та способу будовання на Херсонщині, в її степовій частині, переважали кам'яні будівлі, на південному заході — глиняні та земляні будівлі, а біля Дніпра було багато дерев'яних хат, мазанок з лози та очерету.

Кількість і якість будівельних матеріалів на Херсонщині в 70-90-х роках XIX століття залежали як від природних ресурсів, так і від стану будівельної промисловості. У степовому краю було багато глини — легкодоступного і міцного будівельного матеріалу. Тому переважна більшість будівель тут мала глиняну (саман, вальки) або плетену основу з очерету та лози, обмазану глиною з різними домішками. Цегельня було дуже мало. Навіть там, де вони працювали (Тираспольський та Одеський повіти), цегла не набула популярності як будівельний матеріал, дорого коштувала. Кам'яні будівлі споруджували на всій території

Херсонщини. У каменярнях добували чимало дешевого будівельного каменю: кварцу, вапняку, пісковика та ін. Як і всюди на Україні, одним з найпопулярніших будівельних матеріалів тут було дерево. Щодо покрівельних матеріалів, то найпоширенішими тут були солома й очерет, рідше земля (дерн або бур'ян, притрушений землею), дерево, де-не-де — залізо та черепиця.(9)

Народне житло цього регіону складалося з двох розділених сінми житлових приміщень, більше з яких вважалося святковим і не опалювалося. Повсякденне життя родини проходило в меншому приміщенні, облаштованому піччю, яку наприкінці XIX століття замінила груба, їжу готували на плиті в спеціальній комірчині (катражці). Отже, вариста українська піч завжди займала внутрішній кут хати з одного боку від вхідних дверей.(8) По діагоналі від печі влаштовували парадний кут (покуть, червоний кут), де розміщували ікони, прикрашені тканинами або вишиваними рушниками та квітами, перед ними вішали лампадку. В кутку, протилежному печі, біля дверей і над ними розміщували дерев'яні полицки або невеличку шафу (мисник) для посуду, а вздовж чільної стіни над вікнами проти печі — полицю для хатнього начиння та хліба (хлібну полицю).

Щодо інтер'єру та меблювання меншого помешкання: традиційні лави вздовж стін, невелика скриня, а у великому покутті завжди стояв стіл, накритий скатертиною, між ним і ліжком на причілковій стіні — велика скриня із залізним окуттям, оздоблена геометричним та рослинним орнаментом.

Переходячи до сільського південного житла XX століття, воно обов'язково має веранди, невисокі похилі дахи, пластичне оздоблення стін та фронтонів, прихатні відкриті галереї, завиті виноградною лозою. Характерними для забудов сільської вулиці на Півдні були огорожі, що робилися тут або з каменю, або з глини. Їх, звичайно, білили, а нижню частину підводили сажею чи кольоровими глинами.

Використовувалися різноманітні прийоми декоративного художнього оздоблення: фарбування великих площин стін, декоративний розпис, пластична обробка фронтонів дахів і різьблення архітектурних деталей. Площини фронтонів оздоблювались також гіпсовими або вирізаними з дерева розетами — знаками сонця, зображеннями птахів чи квітів. Для фарбування стін вживали найчастіше різні тони синього кольору.

Отже житло на Херсонщині має такі регіональні особливості організації середовища. Передусім це специфіка вирішення плану, в якому виділяються парадні неопалювані приміщення. Таке житло обов'язково має веранди та прихатні відкриті галереї, завиті виноградною лозою. Значним розмаїттям оздоблення характеризувалося каркасне та безкаркасне житло, в якому, крім традиційної обмазки глиною та побілки, широкого вжитку набули підводка кольоровими глинами. Особливим є взаємозв'язок житлового будинку з господарськими спорудами.

Своєрідно вирішується і план садиби, де житло займає наближене до вулиці місце і безпосередньо виходить причілковою стіною на червону лінію забудови.

Для Херсонщини характерні невисокі похилі дахи, пластичне оздоблення стін та фронтонів, огорожі з природного каменю або штучних матеріалів, прихатні відкриті галереї, завиті виноградною лозою.

Зовнішній вигляд селянського житла на Херсонщині, незважаючи на строкатий національний склад населення, був типово українським. Відмінності стосуються здебільшого інтер'єру, на якому менше позначилися етнічні взаємовпливи.

Висновок. Житлове середовище Півдня багато в чому визначається принципами організації зв'язку житлового простору і зовнішнього середовища, вдосконалення об'ємно-планувальної організації житла. Конкретизація регіональної архітектурної специфіки житла безперервно зв'язана з урахуванням впливу природньо-кліматичних умов і національно-побутовим устроєм.

З одного боку значну роль у організації житлового середовища Херсонщини відігравали традиції різноетнічних кочових народів та козацьке тимчасове житло. З іншого боку ці традиції ігнорувались, житло зазнавало певних змін у наслідок взаємовпливів культур сусідніх народів, особливо у нашому етнічно мішаному краю. Усі ці обставини створили еволюцію успадкованих від попередніх епох принципів організації середовища на селі, як зовнішнього так і внутрішнього, а також викликали появу нових.

Застосування характерних історично сформованих принципів в рішенні практичних задач естетичного оформлення середовища сільського зеленого туризму дозволяє зберігати і творчо збагачувати культурну спадщину. Тому вивчення житла на Херсонщині, та його оздоблення, потребує подальших досліджень та каталогізації.

Література:

1. «Туризм XXI століття». Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 2002.
2. Бломквіст Е.Э. «Селянські споруди східних слов'ян»
3. Багалеї Д. «Заселення южної України і перші шаги її культурного розвитку». -Харьков, 1920.
4. Скальковский А.А. «Хронологическое обозрение истории Новороссийского края» Одесса, 1836;
5. Гловацька В.В. «Сільський зелений туризм: сутність, функції, основи організації», Економіка АПК. – 2006. – № 10.
6. Кабузан В.М. «Заселення Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – 1 половине XIX вв.», 1976.
7. Хлопак С.В. «Управління туристичною галуззю: стан та перспективи», Регіональні перспективи. – 2000. – № 2-3
8. Чижикова Л.Н. «Русско-украинские этнографические связи в южных районах Украины».
9. Самойлович В.П. «Народна творчість в архітектурі сільського житла».